

Treća tematska cjelina nosi naslov *O rukopisima* (84-94), a prvo poglavlje pod naslovom *Uvod* (84) dijeli latinske prijepise *Povijesti Dalmacije* u dvije skupine, od kojih je prva (dva rukopisa) onih u kojima je djelo podijeljeno u osam knjiga, a druga (pet rukopisa) onih u kojima je djelo podijeljeno u pet knjiga.

U drugom poglavlju pod naslovom *Karakteristike latinskih rukopisa djela De rebus Dalmaticis* (85-92), uspoređuje se sedam poznatih latinskih rukopisa te se kratko razlažu njihove karakteristike (rukopis Venecijanske biblioteke sv. Marka i prijepis iz Arhiva HAZU iz prve skupine te rukopisi iz NSK, jedan iz Arhiva HAZU, jedan iz knjižnice Arheološkog muzeja Split te onaj iz Zadarske znanstvene knjižnice).

U trećem poglavlju pod naslovom *Kratak sadržaj djela De rebus Dalmaticis* (92-94) sažeto se iznosi sadržaj *Povijesti Dalmacije* po knjigama (verzije u osam knjiga) slijedeći događaje u vremenskom rasponu od rimskog doba u Dalmaciji do 1437. godine, kada je umro kralj Žigmund.

Zaključak (95-97) je posljednje poglavlje ovog djela u kojem autorica naglašava da su Zavorovićevo djelo i biografija nedovoljno istraženi u hrvatskoj historiografiji, zbog čega je Zavorović slabo poznat široj javnosti. No, pregledavanjem dosadašnjih historiografskih istraživanja ustvrdilo se da je riječ o autoru kojeg su brojni domaći znanstvenici nazivali prvim hrvatskim povjesničarom i piscem dalmatinske povijesti.

Djelo Ive Kurelac višestruko je važno za istraživanje hrvatske latinističke historiografije. Zanimljivim načinom pisanja autorica približava čitatelju Zavorovićevo djelo, koje je bilo važno prije 400 godina, a kasnije je neopravdano zanemareno, za što joj treba uputiti svaku pohvalu. Nadam se da će potaknuti studente latinskog jezika i povijesti na slična znanstvena pregnuća u budućnosti jer takvoj tematici najbolje pristaje interdisciplinarni pristup prisutan u ovom djelu.

Sanja Miljan

Géza Pálffy, *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526.–1711.)*, Biblioteka *Historia Croatica*, sv. 57, Meridijani, Zagreb 2010., 294 str.

U izdanju Bibliotheca Historia Croatica kao njena pedeset i sedma knjiga izdavačke kuće Meridijani izašla je 2010. godine knjiga *Povijest Mađarske. Ugarska na granici dvaju imperija (1526.–1711.)* autora Géze Pálffyja. Knjiga je vrijedan doprinos proučavanju, kako hrvatske, tako i ugarske, povijesti jer je prvo novije izdanje pregleda mađarske povijesti prevedeno na hrvatski jezik namijenjeno znanstvenoj populaciji. Isto tako, s obzirom na ponuđeni pregled prevedenih naslova temeljnih radova mađarskih povjesničara o povijesti Mađarske u razdoblju od poraza na Mohačkom polju 1526. godine do 1711. godine, svaki istraživač dobiva uvid u stanje i stupanj istraženosti raznolikih tema navedenog razdoblja u mađarskoj historiografiji. Knjiga je podijeljena na tri velike cjeline: 1. *Ugarska nakon Mohača: stoljeće traženja puta (1526.–1606.)* [24-152], 2. *Propast i obnova: dva lica 17. stoljeća (1606.–1711.)* [152-275] i 3. *Kronologija (1526.–1711.)* [278-288]. Na kraju knjige nalazi se bilješka o autoru (289) i pogovor (290). Važno je napomenuti da se uza sav potreban znanstveni aparat iza prve dvije velike cjeline nalazi i detaljan popis preporučene literature za razdoblje od 1526. do 1606. godine (146-151) i razdoblje od 1606. do 1711. godine (268-277). Isto tako, knjiga je popraćena slikovnim i grafičkim prikazima, genealoškim tablicama i zemljopisnim kartama.

Nakon dva predgovora od kojih je jedan napisao sam autor, a drugi Željko Holjevac, slijede *Uvod* (13-15) i *Preporučena literatura za čitavo razdoblje (1526.–1711.)* (16-23). U *Uvodu* autor navodi osnovne ciljeve i povode pisanja te knjige. Ističe kako je Ugarska nakon poraza na Mohačkom polju doživjela veliki preokret od najsnažnije države srednje moći u regiji i natjecateljskog kandidata za europska prijestolja do novog položaja traženja izlaza iz krize, ratnih pustošenja i podjele teritorija na tri djela (teritorij trajne osmanske okupacije, preostalo ugarsko kraljevstvo i dio stvorenog turskog vazalstva – Erdelj). Uz to, autor navodi kako je Ugarska postala trajno bojno polje i granično područje dvaju carstava (Osmanskog i Habsburškog) koje je rezultiralo teškim posljedicama u izgradnji države i institucija te promjenama etničkih odnosa. Iako je politički podijeljena, autor smatra da je Ugarsku potrebno promatrati kao kulturno ujedinjenu tvorevinu između dvaju imperija.

Nakon uvoda slijedi prva velika cjelina: *Ugarska nakon Mohača: stoljeće traženja puta (1526.–1606.)* [27-151]. U toj cjelini, koju sačinjava 11 poglavlja, autor opisuje položaj Ugarskoga Kraljevstva između Osmanskog i Habsburškog Carstva nakon Mohačke bitke 1526. godine. Autor donosi kratak pregled razvoja Osmanskog Carstva i napredak osmanskih vojnih operacija u Europi, točnije na Balkanskom poluotoku, od 14. do 16. stoljeća te ističe kako je sukob Osmanlija s Ugarskim Kraljevstvom bio neizbježan u širenju Osmanskog Carstva na sjever prema Europi. U skladu s time daje kratku brojčanu usporedbu teritorijalne veličine, brojnog stanja vojske i godišnjih prihoda naglašavajući nedostatke ugarske vojske (ugarska vojska temeljena na plemićkim popunama nasuprot osmanske obrazovane, konstantne i najamničke vojske itd.). Smatra kako je sudbina Ugarske u takvim uvjetima postala ovisna o vanjskim čimbenicima, tj. vojno-strateškim potezima Osmanlija i političko-vojnim odlukama Ferdinanda Habsburškog. Upravo zahvaljujući potezima i pružanju vojne pomoći Habsburgovaca u obrani hrvatsko-slavonskih područja (zbog težnje za pridobivanjem ugarske krune, velikog interesa za ugarsko područje istočno od rijeke Lajte te obrane južnih pokrajina), Ugarska nije potpala pod potpunu vlast Osmanlija. Slično kao i s Osmanskim Carstvom, autor daje kratak pregled razvoja Habsburške Monarhije i opisuje grananje dinastijskih grana (austrijska i španjolska nakon 1556. godine). Autor potom analizira poraz na Mohačkom polju te smatra, suprotno stavu jednog dijela mađarske historiografije, kako je cilj Osmanlija bio zauzimanje cijele Ugarske, a ne njezino stavljanje u vazalni položaj. Prema autoru, osvajanjem Budima okončano je vazalno kraljevstvo Ivana Zapolje i dolazi do komadanja kraljevstva na tri dijela (Ugarsko Kraljevstvo, osmanski dio i tri sandžaka). Autor daljnje kontinuirane napade i osvajanja preostalih utvrda Ugarske (Becse, Becskerek, Csanád, Lugos, Temišvar, Szolnok i dr.) naziva "ratom utvrda" koji traje do 1566. godine. Zaključuje kako je navedenim osmanskim vojnim akcijama došlo do osvajanja velikog područja i utvrda na potezu Zadunavlja (Veszprém, Várpalota, Kaposvár, Babócsa i dr.) do utvrda na sjeveru Ugarske (Drégely, Szécsény) i velikog dijela Slavonije. Nakon Drinopoljsko-carigradskog mira 1568. g. započinje mirnije razdoblje u kojem su Osmanlije posvetile veliku pažnju uređenju Ugarske organizacijom osvojenih utvrda u sjedišta izgrađene vojničko-građanske opće uprave koja je upravljala i ubirala porez u okolnim područjima te uspostavom niza ejaleta i sandžaka između većih utvrda (kaniški, egerski ejalet i dr.). U sklopu toga opisuje i definira ovlasti i poslove upravitelja ejaleta i sandžaka te daje kratku definiciju timarskog posjeda navodeći kako je Osmanlijama s obzirom na gospodarski i upravni sustav elementarni interes bio očuvanje, a ne uništavanje proizvodne sposobnosti osvojenih područja. Istražujući položaj mađarskog stanovništva na

osvojenim područjima, autor navodi kako ono nije doživjelo znatnije promjene jer se osmanska okupacija doživljavala kao privremena te kako je ugarsko plemstvo, iako u progonstvu, nastojalo očuvati veze s okupiranim područjima. Ipak, zbog različitih faktora, nije došlo do razbijanja strukture ugarskog društva. Autor obrađuje i odnose između ugarskog plemstva i Habsburgovaca te negira uvriježeno mišljenje kako je Habsburškom Carstvu Ugarska služila isključivo ako tampon-zona prema Osmanlijama smatrajući da je Ugarsko Kraljevstvo u 16. stoljeću imalo puno povoljniji ekonomski i vojni položaj unutar Carstva od čeških i štajerskih područja. Ukazuje na važnost Ugarskog Kraljevstva analizom gospodarskih prilika, prihoda kneževine Erdelj, vojnih reformi uspostavljanjem kapetanija i generalata te oblasnih generalskih stožera u ugarskoj pograničnoj obrani kao neophodnih faktora u organizaciji Carstva. Analizira položaj Erdelja te potom donosi pregled strukture i brojčanosti plemstva u Ugarskoj ukazujući na njegovu brojčanost (2,5-3% ukupne populacije) i raznovrsnosti (iako je bilo nešto plemića koji su posjedovali posjede srednje veličine, ipak je najbrojniji dio plemstva držao male posjede, no postojali su i oni s jednim posjedom (kurijalisti), kao i plemići bez posjeda, ali s plemićkom poveljom i grbom). Nasuprot tome, autor ističe ujedinjenost plemstva po etničkoj i jezičnoj strukturi te navodi kako je plemstvo do druge polovice 16. stoljeća po navedenim parametrima pretežno mađarsko, uz izuzetak hrvatsko-slavonskog i dijela slovačkog plemstva. Zanimljivo je spomenuti kako autor ističe kao promjenu u strukturi plemstva nakon 1526. g. osnivanje plaćene vojske pograničnih utvrda, čime je stvoren nov društveni sloj između plemstva i kmetova i mogućnost socijalne mobilnosti. Nakon plemstva, autor analizira urbani svijet Ugarskog Kraljevstva, a društvenu sliku zaokružuje analizom statusa najšireg sloja stanovništva – kmetove bez ikakvih povlastica. Smatra da je taj sloj ipak pretrpio najveće gubitke u ratnim razaranjima, uz već postojeće poreze i radne obveze. Time se prebacuje na temu gospodarske situacije u Ugarskom Kraljevstvu (npr. izvoz žita, bakra i srebra, trgovina stokom i vinom) te naglašava da gospodarski razvitak nije zaustavljen. Nadalje, autor istražuje demografsku i etničku sliku Ugarskog kraljevstva, vjersku strukturu i crkvenu hijerarhiju, razvoj kulture i umjetnosti, mreža ugarskih škola i pismenosti. Prva cjelina knjige završava opisom vojno-političkih događaja koji su pridonijeli kraju procvata ugarskog gospodarstva i kulture. Zaključuje zapravo da su posljedice sukoba s Osmanlijama bile velike jer su naselja, stanovništvo i međunarodna trgovina bili uništeni, a ratna pustošenja najviše su se odrazila na migraciju mađarskog stanovništva, što je rezultiralo povećanim doseljenjem Srba i Vlaha te širenjem poljskih i rumunjskih naselja u Erdelju.

U drugoj cjelini *Propast ili obnova: dva lica 17. stoljeća (1606.–1711.)* [155-275] autor obrađuje povijest Ugarskog Kraljevstva u 17. stoljeću. Strukturom prati prethodnu cjelinu te obrađuje redom vojne i gospodarske prilike nastale stanjem dugotrajnog mira nakon Bečkog i Žitvanskog mira. Navodi kako je ovo razdoblje mirnog stanja predstavljalo za Osmanlije prekid vojnih aktivnosti i oporavak trupa na zapadnom bojištu, a nastavak sukoba na istoku s Perzijancima i Venecijom u Sredozemlju. S druge strane, autor navodi kako je habsburška politika u tom razdoblju u Ugarskoj isto tako bila usmjerena na očuvanje mira s Osmanlijama zbog obnove ratom razorene zemlje, ali i krize unutar habsburške dinastije (sukob Rudolfa II. i nadvojvode Matije) te Tridesetogodišnjeg rata (1618.–1648.). Opisuje kulminaciju sukoba u bitci kod Széngottharda 1664. godine, koja završava pobjedom habsburških snaga, čime dolazi do uvjerenja ugarske elite o mogućnosti suzbijanja Osmanlija. Ipak, autor naglašava kako je tek nakon neuspjele turske opsade Beča 1683. godine i saveza poljskog kralja Jana III. Sobjeskog

s Leopoldom I. došlo do organiziranog suzbijanja Osmanlija i početka oslobađanja Ugarske. Autor potom obrađuje odnose ugarskih staleža i bečkog dvora u 17. stoljeću navodeći kako, unatoč upravljanju vanjskim, političkim i financijskim poslovima Ugarske iz Beča, dolazi do novih ovlasti staleža. Ističe kako je kralj Matija II., koji je na saboru u Požunu 1608. godine ušao u konfederaciju s austrijskim, moravskim i ugarskim staležima zbog njihove potpore u sukobu s carem Rudolfom, bio prinuđen na najteže ustupke ugarskom plemstvu prihvaćanjem posebnih zakonskih članaka (zahtjev nižeg plemstva za slobodnim obavljanjem vjerskih obreda, obveza slobodnih kraljevskih gradova na primanje plemića, dodjeljivanje najvažnijih činova i službi Ugarske isključivo Mađarima i dr.). Isto tako, autor ističe kako je posebnim zakonskim člancima došlo do uspostave najvažnijeg dijela staleškog otpora u obliku institucije dvodomnog zakonskog tijela i propisanog načina biranja, ovlasti i prava palatina te određivanja najvažnijeg simbola Ugarskog Kraljevstva – Svete krune i definiranja njezina čuvanja u Požunu. Opisuje daljnje aktivnosti ugarskog plemstva u pružanju političkog otpora habsburškim vladarima prosvjedima protiv upućivanja i smještanja stalne habsburške vojske u Ugarskoj do najvažnijeg segmenta otpora u pobuni hrvatskih i ugarskih plemića pod vodstvom palatina Wesselényija, bana Petra Zrinskog i državnog suca Nádasdyja 1666. godine. Autor smatra kako je do ponovne ravnoteže dvora i staleža došlo tek 1681. godine na saboru u Šopronu ukidanjem gubernija i ponovnom uspostavom Ugarskog savjeta te ukidanjem novih poreza. Zaključuje kako su, unatoč mnogim neuspjesima, porazima i nedostacima, ugarski staleži uspjeli sačuvati djelomičan suverenitet Ugarskog Kraljevstva u doba najjačeg apsolutizma Bečkog dvora te očuvati svoje ojačane pozicije koje su stekli nakon 1608. godine. Autor potom prelazi na analizu vojno-političke situacije u kneževini Erdelj u 17. st., od vladanja Gábora Bethlena i Györgya I. Rákóczija do sukoba Györgya II. Rákóczija s Osmanlijama i privremene uspostave nove vazalske države Imre Thökölya. Nadalje autor navodi kako Erdelj doživljava svoj apsolutni kraj i gubitak neovisnosti istjerivanjem Osmanlija iz Ugarske. U daljnjem tekstu ističe kako tada nije došlo do inkorporacije Erdelja u Ugarsko Kraljevstvo, već da ga habsburške vlasti podvrgavaju direktnoj upravi iz Beča preko institucije Erdeljske dvorske kancelarije i mjesne političke elite, čime Erdelj ostaje zaštitni pojas protiv Turaka kao posebno područje. Analizira se i društvena struktura Ugarskog Kraljevstva u 17. stoljeću navodeći kako dolazi do pogoršanja položaja stanovništva zbog stalnih ratnih sukoba, nastavka osmansko-ugarske trgovine robljem duž granice zbog otkupnine, pojave pljačkaških bandi i kontinuiranog seljenja stanovništva. Posljedice takvih prilika, prema autoru, bile su radikalna promjena svakodnevice stanovništva, opće naoružavanje društva, pojave samoobrane stanovnika te brojnih ustanaka vojnika, seljaka i kuruca. Ističe stvaranje pograničnog vojnog stanovništva (uskoci, Vlasi) od 16. stoljeća nadalje te daljnje naseljavanje vojnika-seljaka u ugarskim područjima i stvaranje dopunskih zaštitnih pojasova naselja i stražarnica, što je rezultiralo time da je sredinom 17. stoljeća taj sustav ograničavao razvoj, mobilnost i svakodnevicu stanovništva. Dolazi i do jačanja autonomije županija koje su uz doseljene plemiće i zakonske odredbe ograničavale prava i povlastice građanstva, dok se veleposjednička aristokracija borila protiv dvora stvaranjem autoritativnih privatnih vojski (npr. Batthyány, Zrinski). Smatra kako je Ugarska usprkos svemu ostala dio srednjoeuropskog gospodarstva, ali uz evidentno zaostajanje za gospodarstvom razvijenih područja Monarhije. Autor proučava i demografsku strukturu u 17. stoljeću navodeći kako je najveću štetu u ratnim razaranjima pretrpio najsiromašniji sloj stanovništva, a s etničke perspektive stanovnici mađarskog govornog područja.

Ističe i trend opadanja broja poglavito mađarskog stanovništva i proces naseljavanja Rumunja i Slavena na napuštena područja (Erdelj, južna Ugarska) čija je neuspjela asimilacija prouzročila promjenu etničke slike na štetu mađarskog stanovništva. Analizira vjerske prilike u Ugarskom Kraljevstvu, kao i kulturni razvoj kroz polje književnosti, obrazovanja i umjetnosti te obrazovanja. Smatra kako je ovo razdoblje od početnog naprednog stanja i razvoja ipak obilježilo manje djelovanje znanstvenih i književnih krugova i smanjenja broja tiskanih djela na mađarskom jeziku zbog konstantnih ratnih stanja krajem 17. stoljeća. Međutim, posebno ističe mir u Szatmáru 1711. g. jer je njime završio građanski rat i time je okončano dugotrajno ratno stanje. Smatra da konačno dolazi do obnove zemlje, što je početak moderne Ugarske, koja je na granici dvaju imperija uspjela preživjeti gotovo dva stoljeća.

Treću cjelinu sačinjava *Kronologija (1526.–1711.)* [278-288] u kojoj je autor sastavio kronologiju svih važnijih političkih, vojnih i kulturnih događaja u razdoblju od 1526. do 1711. godine.

Nakraju možemo zaključiti kako je knjiga Géze Pálffyja vrlo vrijedan doprinos poznavanju prilika kako u Mađarskoj tako i u okolnim zemljama tijekom 16. i 17. stoljeća. S obzirom na višestoljetnu povezanost Hrvatske i Mađarske i zajedničku povijest u ovoj knjizi svaki će znanstvenik koji se bavi navedenim razdobljem naći korisnih informacija, teza i stavova autora te detaljan popis mađarske literature, čime se stječe uvid u stupanj istraženosti navedenog razdoblja u mađarskoj historiografiji.

Vedran Klaužer

Antun – Tonko Tomić, *Dobrota: Povijesnica bokeljskog pomorstva (Pomorska i kulturna povijest Dobrote XVI-XX st.)*, Hrvatsko građansko društvo Crne Gore – Kotor, Dobrota 2009., 318 str.

Antun – Tonko Tomić (Dobrota, 1924.), višegodišnji knjižničar u Pomorskom muzeju u Kotoru, tijekom više desetljeća sustavno je prikupljao građu i objavljivao radove o pomorskoj prošlosti bokeljskog naselja Dobrota. Knjiga koja se ovom prigodom predstavlja luksuzno je i slikovnom građom odlično upotpunjeno monografsko djelo opsega nešto više od 300 stranica i autorovo je sintetsko viđenje povijesnog razvoja Dobrote, posebice s obzirom na njezinu pomorsku prošlost, znamenite Dobročane i kulturno naslijeđe. Izdavač toga vrijednog djela jest Hrvatsko građansko društvo Crne Gore – Kotor, zasigurno najbrojnija i djelovanjem (i konkretnim rezultatima) najplodnija hrvatska udruga u Republici Crnoj Gori.

Knjiga započinje sadržajem (6-7), zahvalnicom Hrvatskog građanskog društva Crne Gore – Kotor upućenoj svima onima koji su pripomogli realizaciji toga djela (9), predgovorom Milenka Pasinovića (10), nadahnutim recenzentskim riječima zaslužnika bokeljske historiografije Miloša Miloševića (11-12) te kratkim uvodnim slovom iz pera samoga autora (13).

Uvodnim dijelom knjige, prije prijelaza na središnju temu (pomorstvo), može se smatrati sažet osvrt na povijesni razvoj Dobrote i na legendu o njezinu nastanku (16) te jednako panoramski sročeni uvid u osnovne smjernice dobrotškoga gospodarstva i kulturnog razvoja (17).

Središnji dio knjige podijeljen je na 25 poglavlja i započinje osvrtom na geografski i morfološki prikaz Dobrote (19-38), naselja koje se u dužini od čak 7,5 km proteže duž istočne obale Kotorskoga zaljeva. Dobrotu sačinjava i niz zaselaka, a neka njihova imena podsjećaju na nekadašnja dobrotška pomorska bratstva. Za čitatelje i proučavatelje toponomastičkog ra-